

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 - Number: 18, p. 227-238, Winter 2021

19. Yüzyılın İlk Yarısında Rus Gezginlerin Gözüyle Doğu Akdeniz ve Antalya: Avraam Norov'un "Puteşestviye K Semi Serkvam" İsimli Seyahatnamesi Örneği*

The Eastern Mediterranean and Antalya in the First Half of the 19th Century from the Viewpoint of Russian Travellers: Avraam Norov's Travel Book Example "Puteshestvie Semi Tserkvam"

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1018401>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03.11.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Doç. Dr. şahin Doğan
Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü,
sahindogan@akdeniz.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7443-4176>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

19. yüzyılın ilk yarısı Doğu Akdeniz Bölgesi açısından çok önemli askeri, siyasi ve uluslararası gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Söz konusu dönemde bu bölgenin büyük bir bölümünün Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde olması ayrıca konunun önemini artıran bir husustur. Diğer taraftan 19. yüzyılın ilk yarısı hem Rusya hem de Osmanlı Devleti için önemli askeri ve siyasi gelişmelerin yaşandığı bu iki devlet arasındaki ilişkilerin de oldukça yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu makalenin konusunu oluşturan Rus gezginlerin eserleri Osmanlı Devleti'nin, önemli siyasi, sosyal, uluslararası ilişkiler ve askeri gelişmelerinin yaşandığı bu dönemi hakkında oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Seyahatnamelerde Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Doğu Akdeniz'deki adalar ayrıca Balkanlar ve Anadolu coğrafyası hakkında çok önemli izlenimler aktarılmaktadır. Bu makale ile Rus gezginlerinin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkında bir değerlendirme yapıldıktan sonra bu geziler için önemli bir örnek teşkil eden Rusya'da bakanlık gibi oldukça üst düzeyde bir devlet görevinde bulunmuş olan Avraam Sergeyeviç Norov'un yaptığı geziyi kaleme aldığı "Puteşestviye Semi Serkvam" isimli notları incelenmiştir. Makalemizin kaynağını teşkil eden 1847 yılında yayımlanmış olan "Puteşestviye k Semi Serkvam, Upominayemum v Apokalipsise" isimli seyahatname Sergeyeviç Norov'un 1835-1836 tarihlerinde kutsal yerleri ziyaret amacıyla gerçekleştirdiği bir yolculuğun sonucunda kaleme alınmış bir eserdir. Makalede bu eserde yer almış olan Norov'un Doğu Akdeniz ve özellikle Antalya izlenimleri aktarılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rus Gezginler, Avraam Sergeyeviç Norov, Doğu Akdeniz, Antalya, 19. yy

Abstract

The first half of the 19th century was a period of the significant military, political, and international developments for the Eastern Mediterranean Region. The fact that a large part of this region was within the borders of the Ottoman Empire was also an aspect that increased the importance of the issue. The works of Russian travelers provide important information about this period of important political, social, international relations and military developments of the Ottoman Empire, and provide important impressions about the Arabian Peninsula, Egypt, Syria, Iraq, Palestine, the islands in the Eastern Mediterranean, as well as the Balkans and Anatolia. In this article, after an assessment of the Russian travelers' trips in the Eastern Mediterranean, as an example, the notes of Avraam Sergeevic Norov, who served as a government minister, titled "Puteshestvie K Semi Tserkvam" were examined. The travel book named "Puteshestvie K Semi Tserkvam, Upomyanutym V Apokalipsise" (Travel to Seven Churches of the Apocalypse), which was published in 1847 and is the source of this article, is a work written by Avraam Norov as a result of his journey to the holy lands, between 1835-1836. In this article, Norov's impressions of the Eastern Mediterranean and especially Antalya were examined in light of this work.

Keywords: Russian Travellers, Avraam Sergeevic Norov, Eastern Mediterranean, Antalya, 19th Century

Citation Information/Kaynaka Bilgisi

Doğan, ř. (2021). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Rus Gezginlerin Gözüyle Doğu Akdeniz ve Antalya: Avraam Norov'un "Puteşestviye K Semi Serkva" İsimli Seyahatnamesi Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 227-238.

GİRİŞ

Doğu Akdeniz bölgesinin önemli bir bölümü 19. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer almaktaydı. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. Yüzyılın ilk yarısındaki topraklarına baktığımızda Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Doğu Akdeniz'deki adalar ayrıca Balkanlar ve Anadolu İmparatorluğun dâhilindeki topraklardı. Dolayısıyla Rus gezginlerin Doğu Akdeniz gezi rotaları bir başka deyişle bu topraklara yaptıkları geziler Osmanlı ülkesine yaptıkları gezilerdir. Bu gezi rotası Rusça literatürde daha ziyade "Ortadoğu'ya geziler", "kutsal topraklara geziler" vb. şekilde adlandırılmıştır. Rus gezginlerin Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve dolayısı ile Osmanlı ülkesine gezileri oldukça eski tarihlerle rastlamaktadır Örneğin; Vorsonofiy, 15. yüzyılın ortalarında Kiev-Belgrad-Akkerman-İstanbul-Girit-Rodos-Kıbrıs- Kahire güzergâhında seyahat etmiştir. 12. yy. -15. Yy Rus gezginleri ve bu gezginlerin eserleri, güzergâhları ve verdikleri bilgilerin değerlendirmesi için (Maletto, 2005) ve (İnanır, 2008: 1-12)'a başvurulabilir.

19. yüzyılın ilk yarısı hem Osmanlı devleti hem de Rusya için çok önemli askeri, siyasi ve uluslararası gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bütün bu gelişmelerin içerisinde hem Osmanlı hem de Rusya Napolyon ile savaşmak durumunda kalmış, Osmanlı Devleti Sırp ve Yunan isyanları ile ayrılıkçı hareketler ile uğraşmak durumunda kalırken diğer taraftan İmparatorluk Tanzimat reformları, Mısır meselesi, 1806-1812 ve 1826-1828 Osmanlı-Rus savaşları, Yeniçeri ocağının kaldırılması vb. çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Rusya da aynı şekilde bu dönemde çok önemli siyasi ve uluslararası gelişmeler yaşamıştır. Nitekim bir taraftan Kafkasların ele geçirilme süreci yaşanırken 1812 Napolyon ile savaş ülkede çok önemli iç ve dış siyasi sonuçlar doğurmuştur. Rusya, bu gelişmelerin neticesinde Avrupa'da önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Rus ilişkileri ise Napolyon'a karşı bir ittifak, Rusya'nın Sırp ve Yunan isyanlarını desteklemesi, Kavalalı Memet Ali Paşa isyanı ve Hünkâr İskelesi antlaşması gibi ve gizli bir askeri bir ittifak dışında 1806-1812 ve 1826-1828 Osmanlı-Rus savaşları ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır (Bu hususta daha geniş bilgi için Bkz.: (Kurat, 2011; Armaoğlu, 2003) vd).

İşte 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ülkesine yapılan geziler genel olarak bu siyasi koşullar altında gerçekleştirilmiş yolculuklardır. Gezileri gerçekleştiren kişilere baktığımızda aşağıda bahsedileceği üzere daha ziyade askeri yetkililer, diplomatlar ve din adamları büyük bir çoğunluğu teşkil etmekte birlikte bazı akademisyenler ve edebiyatçılar da bulunmaktadır. Söz konusu gezginlerin eserleri Osmanlı Devleti'nin, yukarıda belirtildiği üzere çok önemli siyasi, sosyal, uluslararası ilişkiler ve askeri gelişmelerinin yaşandığı bu dönemi hakkında oldukça önemli bilgiler sunmakta ve Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Doğu Akdeniz'deki adalar ayrıca Balkanlar ve Anadolu coğrafyası hakkında çok önemli izlenimler aktarılmaktadır.

Rus gezginlerin Ortadoğu, Doğu Akdeniz bölgesinde yaptıkları geziler üzerine bazı araştırmalar yapılmış olmakla birlikte bu çalışmaların çok yetersiz olduğu açıktır. Zira bizim de bu çalışmamız da geniş bir şekilde faydalandığımız B. M. Dansing'in kaleme almış olduğu makaleleri (Dansing,1976a: 166-245; Dansing, 1976b: 245-296) söz konusu konuyu bütüncül olarak ele alan neredeyse tek çalışmadır. Bu çalışmada da daha ziyade tespit edilen gezginler hakkında genel bilgiler verilmekte ve gezileri ile ilgili çok sınırlı bilgiler sunulmaktadır. Dolayısıyla bu makaleler, söz konusu dönemde ki gezginler hakkında araştırma yapacaklar için büyük bir kolaylık sağlamakla birlikte verdiği bilgiler bir değerlendirmeye tabii tutulmadığı ve sınırlı olduğu için konunun daha geniş bir şekilde uzmanlarca çalışılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede tarihsel açıdan bütün gezginlerin eserleri ayrı ayrı ele alınmalı verdikleri bilgiler değerlendirilmeli ve bu bilgiler diğer kaynaklar ile karşılaştırılarak konu ele alınmalıdır. Bu şekilde yapılacak bir çalışma dönemin Osmanlı tarihi, Doğu Akdeniz coğrafyası sosyal hayatı, mimarisi ve daha birçok diğer alanda önem arz eden bilgiler sunacağı açıktır.

Ülkemizde de bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlı olmakla birlikte son dönemlerde bazı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan örnek vermek gerekirse bu makalemizde de yararlandığımız Melikşah Arslan tarafından hazırlanmış olan "*Emperyal Rusya ve Kutsal Topraklara Hac: Rus Ortodoks Köylü Hacımları Kudüs'e Seyahat (1912)*", isimli yüksek lisans tezidir (Arslan, 2014) ki bu tez de Rus gezginler hakkında genel bilgi ve değerlendirmeler de yapılmıştır. Ayrıca, İlsever Rami'nin kaleme aldığı "Rus Gezin E. Ragozina'nın Hatıralarında Türkiye ve Türkler", isimli makalesi (İlsever, 2015: 943-952) ayrıca Emine İnanır'ın 2008'de kaleme aldığı "XIII-XVIII. Yüzyıl Rus Seyyahların Hatıralarında Doğu ve Osmanlıya Dair İzlenimler (İnanır, 2008)" bir başka örnek çalışma olarak gösterilebilir. Ayrıca bunlar dışında da başka çalışmalar elbette ki bulunmaktadır.

Biz bu makalemizde Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkında kısaca bir değerlendirme yaptıktan sonra bu geziler için bir örnek teşkil eden Avraam Sergeyeviç Norov'un söz konusu bölgeye yaptığı geziyi kaleme aldığı "Puteşestviye Semi Serkvam" (Norov, 1847) isimli gezi notlarını inceleyeceğiz.

Makalemizin konusunu teşkil eden Norov'un gezi notlarına geçmeden Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkında kısaca bir değerlendirme yapmamıza imkân verecek bazı örnekleri burada vermeyi uygun bulduk. Aşağıda verilen Rus gezginler ile ilgili bilgiler daha ziyade B. M. Dansing'in çalışmalarından faydalanarak kaleme alınmıştır.

Doğu Akdeniz'de (Osmanlı Ülkesinde) Rus Gezginler

Yukarıda da belirtildiği üzere 19. Yüzyılda Doğu Akdeniz topraklarına birçok Avrupalı gezgin gibi Rus gezginler de seyahat etmişlerdir. Bu bağlamda 19. Yüzyılın ilk yarısında dikkat çeken gezilerden biri Kaluga soylularından İ. İ. ve V. İ. Veşnyakovlar ve Medin taciri M. L. Novikov'un 1804-1805 yıllarında Kudüs'e yaptıkları gezidir. 29 Ağustos tarihinde Odessa'dan yola çıkan gezginler bir ticaret gemisi ile İstanbul'a doğru yola koyuldular ve 4 Aralıkta İstanbul'a vardılar. Burada Rus Konsolosunun evine yerleşen gezginler İstanbul'un görülmesi gereken eserlerini gezdiler. (Hipodrom, Mısır dikili taşı (Obelisk), antik Bizans su sarnıcı vs.). Buradan Çanakkale'ye geçen gezginler burası hakkında da bazı bilgilere yer verirler. Anlaşıldığı kadarıyla gezginler daha sonra Rodos'sa geçmiş ve buradaki pazarı ziyaret etmişlerdir. Gezginler bir süre de Kıbrıs'ta kalmış ve burası hakkında da bilgiler vermişlerdir. Daha sonra Suriye, Filistin ve Yafa'ya gelen gezginler izlenimlerini anlattıktan sonra Yafa'da Avrupalı milletlerden birçok kimsenin burada olduğunu, Türk ticaret gemilerinin çok olduğunu belirttikten sonra Suriye ve Filistin'den kervanların aralıksız geldiğini belirtmişlerdir. Gezginler Yafa'dan 150 hacının da bulunduğu Türk koruması altında olan bir kervanla Lidda ve Ramle üzerinden Kudüs'e varmışlardır. Gezginler bu bölge hakkında da oldukça ilginç ve detaylı bilgiler verirler.

19. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de bulunan Ruslar'dan biri de bir Rus deniz subayı Bronevskiy'in notlarıdır. Bu notlarda bir taraftan savaş ile ilgili bilgiler yer almakla birlikte aynı zamanda Arhipaleg hakkında verdiği bilgiler de oldukça ilgi çekicidir. Zira Bronevskiy bu notlarında Arhipaleg'in iklimi, ekonomisi, Rum ve Türkler arasındaki ilişkiler hakkında bilgi verir. Ayrıca hem Karadeniz hem de Akdeniz de oldukça uzun bir süre görev yapmış olan Bronevskiy'in Türklerin kişilikleri ve kişilik özellikleri hakkındaki gözlemleri de dikkate değerdir (Dansing, 1976a: 167-168).

Rus donanmasının Arhipelag'daki faaliyetleri bu faaliyetlere katılmış olan Pavel Petroviç Svinin'in kaleme aldığı notlarına da yansımıştır. Kendisi bu donanmada diplomatik memur olarak görev yapmaktaydı. Kendisi yazar ve gazeteci idi (Dansing, 1976a: 168).

Askeri kişiliklerin yazdıkları notlara bir diğer örnek ise N. Klement'dir. 27 Aralık 1807 tarihinde Arnavutluk kıyılarında Rus gemisi "Flora" batmış ve 2 kişi boğulmuştu. Gemideki diğer bütün kişiler Türkler tarafından esir alındılar. Bu esirlerin esir alınması ve getirilmesi subaylardan biri olan N. Klement tarafından yazılmıştır. Onun verdiği bilgilere göre 150 kişi esir alınmış ve bu esirler önce Berat'a (Arnavut vali İbrahim paşanın bulunduğu yer) buradan da İstanbul'a getirildiler. N. Klement bu yaşananları notlarında detaylı bir şekilde aktarır (Dansing, 1976a: 169).

Bu gelişmeler aynı zamanda yayınlanmamış bir günlüğü olan deniz başgediklisi ressam V. A. Safonov tarafından da yazılmıştır. O da Flora'nın subaylarından idi. Safonov da İstanbul'da yaşanan olaylar hakkında bilgiler verir ancak Onun notları tamamlanmamıştır. O da yeniçeri ayaklanması hakkında bilgiler veriyor Onun notları 1806 Eylül ayından 1807 yılının Mart ayına kadardır (Dansing, 1976a: 170).

Bu dönemle ilgili yine ilginç bir hatırat Tuğgeneral Knez Vasiliy Vasiliviç Vyazemskiy'in notlarıdır. 20 Mayıs 1804 tarihinde Sibirya Muhafız Birliği'nin bir bölümüyle "Aziya" gemisiyle Osmanlıya gönderilmişti. Zira bu dönemde Osmanlı ve Rusya ittifak içerisindeydiler. "Asya" 29 Mayıs'ta Boğaza vardı ve Türk donanmasına katıldı (Dansing, 1976a: 170). Vyazemskiy sadece Akdeniz adalarından bahsetmemiş (özellikle Korfu) aynı zamanda farklı askeri operasyonlardan da bahsetmiştir. Vyazemskiy'in komutasındaki birlik 1807 yılının Mayıs ayında İtalya ve Macaristan üzerinden Moldovya'ya dönmüştür (Dansing 1976a: 170).

Bu kişilerin dışında Osmanlı başkentinde bulunmuş Rus askeri ve sivil bürokratlar, örneğin, M. İ. Kutuzov, V. S. Tamara, A. Y. İtalinskiy gibi birçok kişi Osmanlı ülkesi ve siyasi gelişmeleri hakkında bilgiler vermektedirler (Dansing, 1976a: 171).

Bu dönemde büyük önem arz eden yolculukların başında elbette ki kutsal yerlerin ziyareti sırasında bu kişilerin kaleme aldıkları yol notları gelmektedir. Nitekim makalemizin konusunu teşkil eden Norov'un notları da bu türden olduğu söylenebilir. Norov'un seyahatnamesine geçmeden bu türden yapılmış bazı geziler hakkında bilgi vermek Rus gezginlerin Doğu Akdeniz bölgesi gezileri hakkında bilgi sahibi olmamızda bize yardımcı olacaktır.

19. yüzyılın ilk yarısında Küçük Kaynarca Antlaşması'nın da bir sonucu olarak Kutsal topraklara olan Rus hac seyahatlerinde düzenli bir artış görülmüştür. Bu dönemin Rus hacıları toplumun üst tabakalarından olup devlet adamları ve soylulardan oluşmaktaydı. Rus hac seyahatlerinin bu doğrultudaki niteliğinin kırılma noktası siyasi gelişmelere paralel olarak seyretmiştir. Dolayısıyla, Tanzimat'a girerken, Osmanlı sahasında 1830'lar Rus hacılığı için bir kırılma noktası olmuş ve bu dönemde Rus toplumunun seçkin şahsiyetleri bölgeye hacı olarak seyahat etmişlerdir. 1830'ların devlet memurları ve soylularından oluşan Rus hacılarının kaleme aldıkları seyahatnameler, Rusların Kutsal topraklara seyahat etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hacca gidene kadar yalnızca birer dindar köylü olan Rusların, hacı olduktan sonra yazar, devlet adamı ve hatta asilzâde gibi toplumsal statü elde etmesine en güzel örneklerden olan ve 1830'larda Rusya'da Kutsal Topraklar'a karşı ilgide artışa önyak olan en önemli Rus hacılardan biri de Andrey Nikolayeviç Muravyev'dir (1806-1874). Puşkin'den Lermontov ve Turgenyev'e 20'li ve 30'lu hatta yüzyılın ikinci yarısı edebiyat, sanat ve siyaset kültür hayatında yer alan Muravyev'in, 1830'larda Kutsal Topraklar'a seyahati ve bu seyahati sırasında kaleme aldığı iki ciltlik "*Puteşestvie k Sviatm Mestam v 1830 godu (1830 senesinde Kutsal Topraklara Seyahat)*" adlı kitabı Rus idarecileri ve toplumunda Kutsal topraklara karşı olan yüce bir sempatinin doğuşunda da belirleyici olmuştur (Arslan, 2014: 43-44). Rus 2. Ordusu Karargâh diploması masası memurlarından Andrey Nikolayeviç Muravyev bu seyahatinde Edirne, İstanbul, Mısır Kahire'de bulunmuş ve Filistin'e geçmiştir (1829). Muravyev bu gezisinden sonra ikinci kez 1849-1850 yıllarında tekrar bir gezi yapmış İstanbul, Bursa, Aynoroz, Atina, Selanik, Rodos, Beyrut, Suriye ve Filistin'i gezmiştir (Dansing, 1976a: 184-185).

Muravyev, bu seyahati neticesinde yazdığı iki ciltlik seyahatnamesini Çar I. Nikolay'a sunmuş ve bunun üzerine İmparator kendisini Kutsal Sinod'a idareci olarak atamıştır. Muravyev bu göreve atandıktan sonra Kudüs'te Rus hacılarının konaklaması ve Rus okullarının kurulması için bina satın alınmasını öngören bir program başlatmıştır. Böylece daha önceleri Rum Kiliselerinde konaklamak zorunda kalan Rus hacıların konaklama sorunları çözülmeye çalışılmış ve dolayısıyla Kutsal Topraklara seyahat eden Rus hacıların sayısında artış görülmeye başlamıştır. Rus soyluları arasında Kutsal Topraklara yapılan hac seyahatlerine ilginin adeta yeniden doğmasını sağlayan Muravyev'in bu eseri, hemen kısa süre içinde 1834'de bölgeye seyahat eden ve dönemin en önemli hacılarından olan Avram Sergeyeviç Norov (1795-1869) u bu konuda teşvik eden önemli bir faktördür (Arslan, 2014: 44).

Bu dönem örneklerden bir diğeri 1808 yılında Dement İvanoviç Tsikulin'in gezisidir. İran'a iş için gönderilmiş olan Tsikulin kutsal yerleri ziyaret etmek istemiş ve İran'dan Bağdat'a, Basraya, Kudüs'e, Filistin'e ve tanıştığı bir İngiliz kaptanla birlikte Mısır, Hindistan ve İngiltere'ye gitmiştir. Kitabında birçok coğrafik hatalar ve fantastik bilgiler olmakla birlikte bölgedeki yiyecekler giysiler ve mimari hakkında bilgiler verir (Dansing, 1976a: 173).

Osmanlı ülkesi ve siyasi gelişmeler hakkında bilgi veren kişilerden biri de Aleksandr İvanoviç Riboper'dir. Kendisi 15 Ağustos 1824 tarihinde İstanbul'da elçi olarak görevlendirildi ve 1826-1827 yıllarına kadar buradaydı. Osmanlıdaki Yunan ayaklanmasını görenlerden biri Rus gezgin Kir Bronnikov'dur 1820-1821 yıllarında Kudüs, Mısır, Sinay ve Aynoroz'u ziyaret etmiştir Bir diğer Rus gezgin Rus elçiliği görevlilerinden Dmitri Vasileviç Daşkov'dur. Daşkov İstanbul'daki Rus misyonunda 4 yıl bulunmuş ve Doğu'da geziler yapmıştır. Daşkov ile birlikte Ressam Akademisyen M. V. Vorobev de Filistin'i ziyaret etmiştir. Orada çizdiği çizimler daha sonra ün kazanmıştır Yunan isyanı başladığında gezi yapmış olan kişilerden biri de O. İ. Senkovskiy'dir. O Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali yönetimi sırasında bulunmuş ve Fransızların Mısırdaki oynadıkları rolü ve buradaki İngiliz-Fransız çekişmesi hakkında bilgiler vermektedir (Dansing, 1976a: 179-181).

Bilindiği üzere 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ülkesinde bulunmuş önemli isimlerden biri de Rus milli şairi Aleksandr Puşkindir. Puşkin bu gezi notlarını "*Puteşestviye v Arzurum*" isimli eserinde kaleme almıştır. Puşkin'in bu eseri Ataol Behramoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (Puşkin, 2014).

Bu dönemin çok önemli gezginlerinden birisi de Mihail Pavloviç Vronçenko'dur. Kendisi 1833 yılında Hünkâr İskelesi antlaşmasının imzalanmasından sonra Anadolu'da incelemeler yapmak üzere özel olarak görevlendirilmiştir. Mihail Pavloviç, İzmir konsolosluğunda görevlendirilmiş ve bu sırada Osmanlı

topraklarında gezerek hazırladığı notlar "Obozreniye Moloy Azii v Ninesnem ee Sostayanii" isimli bir eserde basılmış ve 1838-1840 yıllarında yayınlanmıştır (Dansing, 1976a: 196-197).

Bu dönem de yukarıda belirtilenler dışında daha birçok Rus gezgin vardır ve bu kişilerin gezilerine ilişkin notlar bırakmışlardır. Bu makalenin amacını çok aşan bu çalışmalar daha geniş bir araştırmannın konusu olacağından biz bu çalışmamızda Dansing'den aktardığımız bu örneklerin yeterli olduğu düşüncesiyle Makalemizin konusunu oluşturan Norov'un gezi örneğini ele alalım.

Avraam Sergeyeviç Norov'un Kısa Biyografisi ve Gezileri

Avraam Sergeyeviç Norov (1795-1869), bir devlet adamı ve yazardı. Kendisi köklü bir soylu aileden gelmekteydi (Norovlar hakkında daha geniş bilgi için bkz: (Brokgauz i İ. A. Efron, 1897b: 375). Moskova Üniversitesinde öğrenim gördüyse de burayı bitirmeden süvari birliğine askeri öğrenci olarak yazıldı ve Vatan savaşına katıldı. Borodin savaşında ayağından yaralandı ve askerlikten ayrılmak zorunda kaldı. 1823 yılında sivil memuriyete girdi. Farklı görevlerde bulunan Norov 1850 yılında Eğitim bakanlığı yardımcılığına atandı. 1854-1858 yılları arasında ise Eğitim Bakanlığı görevini yaptı. Bakanlığı döneminde öğrenim hayatında önemli çalışmalar gerçekleştirdi. Çağdaşları onu iyi niyetli, sempatik biri olarak nitelendirmekte ancak bakanlığı sırasında Rusya'da eğitim ve öğrenimin ihmal edildiğini ifade etmektedirler. Norov, Birçok şiir ve nesir yazdı. Yazıları dergilerde yayımlanırdı. Özellikle onun "Sicilya", Kutsal yerler, Mısır ve Nubya'ya yaptığı Geziler çok ünlüdür. Bu gezi notları 1854 yılında Sank petersbug'da 5 cilt olarak basılmıştır. O büyük bir dil bilimci ve bibliyomandı aynı zamanda. Dört çağdaş dil dışında klasik dilleri (Latince, Yunanca) ve eski İbraniceyi de bilmekteydi. Kendisi Bilimler akademisi üyesiydi (Brokgauz ve Efron, 1897a: 375).

Dolayısıyla makalemizin konusunu teşkil eden gezi notlarının yazarı Norov Rusya'da bakanlık gibi oldukça üst bir devlet görevinde bulunmuş bir şahsiyet olduğu gibi bilgi birikimi ve bildiği diller bakımından oldukça yüksek bir entelektüel birikime sahip bir kişidir. Bu durum onun kaleme aldığı eserleri daha da önemli kılmakta ve bu eserlerde verdiği bilgiler tarihçiler açısından önem arz etmektedir. Zira Norov'un özellikle klasik dilleri bilmesi Doğu Akdeniz ve Anadolu'da gezerken gözlemlerinin yanı sıra sürekli olarak bölgenin antik dönem tarihine antik tarihçilerin eserlerinden atıflarda bulunur ve buradan tarihsel bazı çıkarımlar yapar. Ve bununla birlikte bu tarihsel bilgileri izlenimleri ile karşılaştırarak bir yorum getirir. Elbette ki bu özellik Norov'un eserlerini daha kıymetli kılmaktadır.

Avram Sergeviç Norov'un Doğu Akdeniz'de bir başka deyişle kutsal topraklar ve Osmanlı ülkesinde yaptığı birçok seyahati ve diğer bölgelerdeki seyahatlerini kaleme aldığı basılmış seyahatname türü eserleri şöyle sıralanabilir: A.S. Norov, *Puteşestvie Po Sitsili V 1822 Godu*, Çast I - II, St. Petersburg, 1828; A.S. Norov, *Puteşestvie Po Svyatoy Zeml v 1835 Godu*, Avraama Norova, Çast I - II, St. Petersburg, 1838-1844; A.S. Norov, *Puteşestvie k Semi Serkvam*, St. Petersburg, 1847; A.S. Norov, *Puteşestvie Po Egiptu i Nubii V 1834-35 g. Avraama Norova K Puteşestviyu Po Svyatoy Zemle*, Çast I., St. Petersburg, 1853; A.S. Norov, *Puteşestvie Po Egiptu i Nubii V 1834-35 g. Avraama Norova K Puteşestviyu Po Svyatoy Zemle*, Çast II., St. Petersburg, 1853; A.S. Norov, *Avraama Norova K Puteşestviyu Po Svyatoy Zemle*, Çast II., St. Petersburg, 1853; A.S. Norov, *İzsledovaniya Ob Atlantid, A. A. Norova*, St. Petersburg, 1854; A.S. Norov, *İarusalem i Sinayski, Zapiski Vtorova Puteşestvie Na Vostok*, A.S.Norova, St. Petersburg, 1878 (Aleksandrovna, 2016; Arslan, 2014).

Makalemizin kaynağını teşkil eden 1847 yılında yayımlanmış olan "Puteşestviye k Semi Serkvam, Upominayemum v Apokalipsise" isimli seyahatname, Sergeyeviç Norov'un 1835 tarihlerinde kutsal yerleri ziyaret maksadıyla gerçekleştirdiği bir yolculuğun sonucunda geri dönüşünde ziyaret ettiği yerleri kaleme alınmış eserlerden biridir. Norov, bu seyahatini anlatan çok daha kapsamlı yukarıda belirtilen başka eserler de kaleme almıştır. Sergeyeviç Norov'un kaleme aldığı seyahatname türündeki eserlerini önemli kılan önemli bir unsur, onun seyahatnamelerinde sadece gördüklerini ve duygularını ifade etmemesi aynı zamanda özellikle bölgenin antik ve Hristiyanlık tarihine ilişkin bilgileri klasik filolojiyi bilen biri olarak antik kaynaklara başvurarak bilgi vermesidir. Dolayısıyla onun seyahatnameleri aynı zamanda kaynaklara dayalı tarih bilgisi içeren birer eser niteliği taşır.

Norov'un söz konusu gezi notları Beyrut'tan başlamaktadır. Norov'un takip ettiği rota Beyrut, Kıbrıs, Antalya, Burdur, Denizli (Leodikia, Hiyerapolis), Filadefiya, Sardis, Fiatura, İzmir, Bergama, Efes ve Patmos adasıdır. (Kitabın adına da konu olan ve güzergâhta bulunan yedi kilisenin bulunduğu yerler şunlardır: Leodikia (Denizli), Filadefiya (Alaşehir), Sardis (Salihli), Fiatura (Akhisar), Smirna (İzmir), Pergamon (Bergama), Efes (Selçuk). Ne yazık ki Norov'un gezi notlarında tarihlendirme bulunmamaktadır. Bu nedenle tam olarak hangi tarihler arasında ve ne kadar süre ile nerede konakladığı

genel olarak anlaşılabilir değildir. Ancak cümleler arasındaki bazı sözcüklerden yola çıkılarak bazı tahminlerde bulunulabilmektedir. Norov'un gezdiği yerler ile verdiği tarihi bilgilerin atıfları metin içerisinde ayrıca belirtilmiştir.

Avraam Sergeyeviç Norov'un yukarıda bahsedilen 1847 tarihinde basılmış olan seyahatnamesine göre onun 1835-1836 yıllarında gerçekleştirdiği yolculuğunda Kutsal yerleri ziyaretinden sonra Kıbrıs üzerinden geldiği Antalya hakkındaki notlarını, izlenimlerini ve onun kaleminden buranın kadim tarihine ilişkin verdiği bilgiler aşağıda değerlendirilmiştir

Avraam Sergeyeviç Norov'un Seyahatnamesi'nde Antalya

Norov, gezi notlarına göre *Sadık Penelope* (Norov, 1847: 6) isimli bir ticaret briki ile bir gece vakti Beyrut'tan ayrılır. "Gecenin geç bir vaktinde Beyrut'tan ayrıldım... (Norov, 1847:1)" "Muz ve portakal bahçelerinin balzamik kokusu havayı dolduruyordu...(Norov, 1847:2)" diye yazan Norov, gemi yolculuğu sırasında Lübnan'ı terk eden bazı Musevilerden bahseder ve burada Norov, gemi kaptanının tutumlarından dolayı İzmir'e bir aydan evvel ulaşma ümitlerinin olmadığını belirtir Norov,1847: 4) ki zaten bu durum ileride belirtildiği üzere Norov'un Antalya üzerinden İzmir'e gitmesinin ana nedenini teşkil edecektir.

Beyrut'tan ayrıldıktan sonra ancak beşinci gün Kıbrıs adasının Olimpos zirvesini görürler. Ve akşama doğru güneş batımında bu "muhteşem" adanın manzarasını görmeye başlarlar(Norov,1847: 4). Norov, sadece Strabon'un Olimpos zirvesini Olimpos diye adlandırdığını yazar. Antik dünyada birçok dağın zirvesinin, zirvelerin bulutlarla veya göksel Olimpos'a bitişik olması nedeniyle "*olimos*" diye adlandırıldığı kaynaklar (Virg. Ecl. VI. 86. Georg. I. 96.- Aen VIII. 106. – Cic. de Divinat. I. 12. – Ovid. Metam. II. 60.) vererek açıklar Norov, 1847: 4).

Kıbrıs Olimposu'nun zirvesinde önceden Afrodite tapınağının olduğunu söyleyen Norov, şimdi ise burada Aziz Haç kilisesinin olduğunu belirtiyor. Daha sonra "Kıbrıs" adının etimolojisini açıklayan Norov Kıbrıs ile ilgili bilgiler vermeye devam ediyor (Norov, 1847: 5).

Limassol limanında demirleyen gemilerinden kaptan ve gemi ekibinin şarap almak için rıhtıma çıktıklarını belirten Norov kendisinin dürbün ile baktığını belirtmektedir. Norov, Kıbrıs hakkında Havarilerin işlerindeki bilgileri sunar: "Varnava ve Pavel kutsal ruhun görevlendirmesiyle Kıbrıs'ta bulunmuş ve burada ilk kez "Tanrının adını" onlar yaymışlardı..." (Dyan. 13, 2-13) (Norov, 1847: 6). Kıbrıs'ın Hristiyanlık ve ortaçağ tarihine ilişkin bazı bilgileri veren Norov akşama doğru kaptan ve ekibin Kıbrıs şapları ile birlikte Gemiye geldiklerini ve limassol ve bütün adada veba salgını olduğu bilgisini getirdiklerini ifade etmektedir. Bu nedenle Limassol'den veba korkusuyla açık denizden yüzerek ayrıldıklarını belirtir (Norov, 1847: 7-9).

Kıbrıs hakkında bilgiler veren Norov, Plin'in Hist. Nat. II. 90,91' eserine dayanarak Kıbrıs'ın Sicilya'nın İtalya'dan ayrıldığı gibi bir deprem sonucunda bir adaya dönüştüğünü belirtir (Norov, 1847: 9-10). Ardından 10. Yüzyıl Arap tarihçi Mesûdî'nin Doğu Akdeniz coğrafyası, Mısır ve Kıbrıs hakkında verdiği bilgileri paylaşmaktadır. Ayrıca Norov birçok antik dönem Yunan ve Arap tarih ve coğrafyacıların eserlerine dayanarak Atlantis hakkında bilgiler paylaşmakta ve gezi notlarının bir bölümünü geniş bir şekilde bu konuya yani Atlantis'e yer ayırmıştır (Norov, 1847: 9-35).

Norov, gemide yaşadıkları birçok sorun nedeniyle, anlaşıldığı kadarıyla kaptanın özellikle yolculuğu çok ağırdan alması nedeniyle kaptan'la konuşup direk İzmir'e gitmekten vazgeçip en yakın noktadan Anadolu'ya Antalya'dan çıkmak istediklerini bildirirler. Her ne kadar kaptan buna karşı çıksa da Norov kaptanın limassol'de karaya çıkarak yolcuları veba tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığını ve bunun suç olduğunu söyleyerek kaptanı bir nevi tehdit ederek Antalya'ya gitmesine ikna ettiğini anlıyoruz. Kaptan İzmir ücretinin tamamının ödenmesi durumunda bunu kabul etti (Norov, 1847: 36-37).

Buradan da anlaşıldığı üzere Norov, kaptan ile yaşadığı sorunlar nedeniyle güzergahını değiştirmek zorunda kalmış ve Antalya'ya bu şekilde gelmek durumunda kalmıştır. Antalya'dan karaya çıkarak kara yoluyla İzmir'e gitmiştir.

Norov Kıbrıs'tan Antalya'ya gemi yolculuğunu gezi notlarının "Kıbrıs'tan Antalya'ya: Pamfilya Denizi" isimli başlığında yazar. Bu bölümde Norov'un belirttiğine göre Bütün akşam ve gece boyunca, şimdi Gatto veya Kedi burnu diye adlandırılan Kurias burnunu geçerler. Bu burunun Kıbrıs'ın sayısız burunları içerisinde en uzun olduğunu Plin'e dayanarak belirtir Norov (Norov, 1847: 35-36). Norov Kıbrıs adasını iki gün daha gördüklerini ve hatta dürbünle Bafo (Eski Pafos)'yu izlediklerini ifade eder (Norov, 1847: 35-37).

Norov, bir sabah Küçük Asya'nın Geldonya burnunun büyük dağlarını ilk kez gördüğünü belirttikten sonra bu burnunun eski adının "Kutsal Tepe" anlamına geldiğini belirtir. Burası Anamur burnu ile birlikte Antalya veya Pamfilya Körfezi'ne (mare Pamphylum) giriş olduğunu belirtiyor. Norov bu kıyının muazzam bir güzellikte olduğunu belirttikten sonra Pamfilya ve daha sonra Fazzelis hakkında bilgiler verir. Fazelis'in tarihte korsanlar nedeniyle çok tehlikeli bir bölge olduğunu belirten Norov Fazelis korsanlarının ilk kez Romalıların bu şehrin adı ile adlandırdıkları hafif gemileri icat ettiklerini ve briglerin bu gemilerden geldiği bilgisini paylaşır. Romalıların, buradaki korsanların çok güçlenmesi üzerine, buraya donanma gönderdiklerini ve bu çarpışmaların 3 yıl sürdüğünü antik yazarlardan aktarır (Cic. in Verr. II. I, IV. S.10- Tit. Liv. XXXVII.23; Horat.III. 2.29.-Ovid. Am. II.10. 9. Virg. Georg. IV. 29.-Cic. in Att. I. 1. XIV. 16.; Plut. In Pomp) (Norov, 1847: 39).

Tahtalı hakkında bilgiler veren Norov efsaneleri anlatır ve bu kıyılarda yaşayanların hala bu dağın zirvesinin her sonbaharda top atışına benzer bir ses verdiğini "Carne. Syria. III. 10'a" atıf yaparak yazar. Tahtalı ve Toros dağları hakkında antik coğrafyacılar tarafından verilen bilgiler veren Norov, Havarilerden Pavel'in de Kıbristan bu yolla Myra'ya geldiğini ve burada Aziz Nikolaos'un da yaşadığını ve onun kemiklerinin şuan Bari'de bulunduğunu belirtir (Norov, 1847: 40,42).

Antalya'ya Geliş

Avraam Sergeyeviç Norov, *brik* tipinde bir gemi ile kutsal yerleri ziyaretinden sonra Kıbrıs üzerinden Antalya'ya gelerek buradan Burdur-Denizli üzerinden İzmir'e geçecektir. Hatıratından Antalya'ya gelişleri ve Antalya limanında yaşadıkları gelişmeler uzun bir şekilde anlatılır. Hatıratında Antalya bölümü Fazelis ile başlar. Nitekim Norov, gemilerinin Fazelis burnunu uzun bir süre dolandıktan sonra geçtiklerini belirtir ve Fazelis'te birkaç tane koy bulunduğunu belirttikten sonra Strabon'a atıfta bulunarak bu durumun, korsanların yuvası olan burada üç liman olduğunu belirten Strabon ile uyuştuğunu teyit eder (Norov, 1847: 43-44).

Norov da Antalya'ya gelen birçok gezgin gibi o da Antalya'nın güzelliğinden etkilenmiştir. Nitekim Fazelis'ten hemen biraz sonra Antalya körfezini gören Norov "*Ve sonunda çok arzu ettiğimiz dik falezler üzerinde gotik duvarlarla, kuleleriyle ve minareleriyle Antalya. Antalya Limanı'nın girişinden evvel birkaç tane sahil görünmektedir. Bazıları kumsal bazıları ise mükemmel yeşille kaplı. Her şey, can sıkıcı gemi yolculuğundan yorgun gözlerimizi okşuyor ediyor.*" diyerek Antalya'nın güzelliğinin kendisinde yarattığı duyguyu ifade etmiştir (Norov, 1847: 44).

Ancak Antalya limanına yanaştıktan sonra olukça can sıkıcı olaylar yaşanmaya başladı: Nitekim tenha Antalya Limanı'na gemi demir atar atmaz, kalabalık bir halk kitlesi kıyıyı doldurur. Gemiden limana çıkmak için Filikayı indirmeye başladıklarında ise bir Türk kayığının yeniçerilerle birlikte kıyıda açıldığını ve kendilerine doğrulduğunu görürler. Bunun üzerine Norov kayığın gelmesini beklenmesini söyler. Kayıkla gelen askerler, şehirde veba olduğu için kıyıya çıkmalarının yasak olduğu söylerler. Bu gemidekileri oldukça şaşırır. Norov, şaşırmasının nedenini şu şekilde ifade etmiştir: "*Zira biz vebalı değildik ve kaptanın pasaportu bunu kanıtlamaktaydı (Bereket versin ki Limasol'de bulunduğumuz kaydedilmemişti). Bu nedenle biz Antalya için değil Antalya bizim için tehlikeliydi.*" Bütün bunlar askerlere anlatıldığı halde ancak asker anlatılanlara kulak asmayınca, kaptan askere kendisinin Rus ve İngiliz bayrağı altında olduğunu ifade eder ve Norov'un unvanını söyledi. Norov de askere kendisini en iyi şekilde karantinaya alacağını ve bu nedenle kendisinin kıyıya çıkmasını yasaklamaya haklarının olmadığını Paşa'ya iletmesini söyledi. Norov, aksi takdirde eğer bir saat sonra kendisine cevap vermezler ise o vakit kendisinin kıyıya çıkacağını ve Paşa'dan açıklama isteyeceğini söyleyerek bir nevi askerleri tehdit etti. Norov'un anlattıklarına göre asker geri döndü ve kendisi de saati üst güverte'ye koydu. Yanındaki yol arkadaşına da kendisini takip edip etmeyeceğini sorar. Yol arkadaşı da artık şimdi meselelerinin ortak olması gerektiğini, zira haklarının inkâr edilemez olduğunu söyledi (Norov, 1847: 44-45).

Yol arkadaşının bu şekilde asilce cevap vereceğini bildiğini ifade eden Norov'un Antalya limanına ilk geldiği gün yaşadığı olayları kendi ağzından şöyle anlatmaya devam eder: "*Ben onun böyle asilce bir cevap vereceğini biliyordum. Ancak elçiliğin başarılı olup olmayacağından tam manasıyla emin olmadığımından biz hemen beklemeden anlaşarak her şeye karşın tedbir aldık. Artık bize itaat eden Kaptanı çağırarak ona filika ve kürekçilerin hazır olmasını söyledik. Ayrıca ona eğer kıyıda itibaren yapacağımız yolculuğumuz sırasında direktiflerimizi tamamiyle yerine getirir ise yapılan ödemenin üzerine daha 10 Çervontsev vereceğimizi söz verdik. Kaptan her şeyi kabul ettiğine dair söz verdi. Sonra güvertede duran falkonetileri göstererek ona bunlar ateş ediyor mu? Diye sordum. Kaptan korktu. Fakat*

biz ona meselenin kan dökmek olmadığını söyleyerek bir an evvel rahatlamasını sağladık. Ve Kaptan bize biraz gururla sadece barutunun değil güllesinin de olduğunu söylediği vakit biz ona sadece baruta ihtiyacımız olduğunu söyledik. Her şey konuşulduğu gibi yerine getirildi ve 6 falkonet dolduruldu. O vakit biz ona brik'ten hareket ettiğimizde bizim için selam ateşi yapmasını söyledik zira kıyıda birikmiş olan kalabalık bizim kıyıya çıkamamızı engellemeyi akıllarına koymuş olabilirler. Kıyıya yanaştığımız zaman da ansızın ateşi yeniden tekrarlamasını ve arkasından bizim bayraklarımızı indirmesini kendisine söyledik. Bununla birlikte kaptana bayrakları gemiye çekme hakkının olmadığını belirttiğim gibi bu hususta bizim iznimizi de almamıştı. Yarım saat sonra bavullarımız filikaya yüklendi. Sürenin dolmasına beş dakika kala da biz filikaya indik. Kaptana, kendisine emredilenleri hatasız yerine getirmesi durumunda onun bütün suçlarını affettiğimizi söyleyerek belirtilen saatte brikten ayrıldık. Bizimle birlikte iki adamız daha vardı. Benim adamım Rus ve yol arkadaşımın yardımcısı ise köken olarak Sırp idi. Bu kişi bize Türkçe tercümanlık yapmaktaydı. Adamlarımız oldukça iyi bir şekilde silahlanmışlardı. Ayrıca dört Grek kürekçi de aynı şekilde iyi silahlanmışlardı. Biz de görünüşte silahsızdık ancak cep tabancalarımız vardı. Yirmi kadar silahlı asker kalabalığın önünde bizi tutuklamak üzere duruyordu. Bizim tahminimiz doğrulandı: Kürekçilerimiz çengeli iskeleye atar atmaz birkaç asker bağırarak bize doğru geldiler. Ancak bu anda iki beklenmedik ateş ve bunun arkasından bir ateş daha korku yarattı ve bu rezilleri dağıttı. Biz kıyıya çıktık ve tercümanımız yüksek sesle amirane bir şekilde askerlere bağırdı: Bize Paşa'ya giden yolu gösterin! Askerlerden birkaçı sarp yokuştan şehre doğru koştu. Muhtemelen Paşa'ya haber vermek için. Askerlerden ikisi ise kalabalığın arasından yol açtılar ve kılavuzluğumuzu yaptılar. Bu arada Brike bayraklarımıza selam ateşi devam etmekteydi (Norov, 1847: 45-47)". İşte bu şekilde oldukça maceralı bir şekilde Antalya limanına ayak basan Norov daha sonra Paşa ile görüşmek üzere Hisara doğru yola koyulurlar.

Paşanın Konağını Ziyaret

Norov'un çok açık bilgiler vermemekle birlikte kuvvetle ihtimal geldiği Antalya'da paşa konağı şehrin kuzey-batı mevkiinde bulunmakta ve geçmişte Selçuklu Sultanlarının kışlık sarayının bulunduğu Hisardı ve aynı zamanda burada garnizon ve hapishane bulunmaktaydı. Bu mevki 19. Yüzyılın başlarında Tophane'nin kuzeyinde Paşa konağının inşasıyla idari anlamını yitirmiştir (Dayar, 2016: 65).

Abraam Norov'un Antalya'ya geldiği tarihlerde Antalya'da Teke sancağı muhassılı olarak Osman Paşa bulunmaktaydı. Osman Paşa Kayseri Mutasarrıfı iken bu göreve tayin edilmiş ve 6 yıl bu görevini sürdürmüştür (Dayar, 2016: 63; Tufan, 2018: 18). Norov ve yanındakiler, oldukça büyük bir sur kapısından geçerek dik bir yokuştan Paşa'nın evine Hisara doğru yönelirler ve orada onları karşılamak için her şey hazırlanmıştı. Bu hazırlıklar hatıratında şu şekilde betimlenmiştir: "Askeri birlik avluda duruyordu. Aynı şekilde Paşa'nın divanına giden merdiven basamaklarında da birkaç asker konuşlandırılmıştı. Divan'a girdiğimizde çok büyük bir oda gördük. Odanın iki tarafında iki sıra askerler ve Paşa'nın "dalkavuk hizmetkârları" dizilmişti. Paşa odanın uzağında paravanın arkasında divanın ucunda oturuyordu. Ve uzun halı ona giden yolu gösteriyordu. Biz artık paravanın önüne gelmiştik" (Norov, 1847: 47).

Norov ve arkadaşlarını karşılamaya Paşanın tercümanı geldi. Paşa hala divanda bağdaş kurarak oturuyordu. Bu durumu görünce Norov tercümana Paşa'ya eğer benimle görüşmek istiyorsa o vakit ayağa kalkmak zorunda olduğunu söylemesini ister. Paşa'nın tercümanı ise Norov'a bunu söyleyemeye cesaret edemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Norov, kendi tercümanına Paşa'nın yanına gitmesini ve kendi şartını açıklamasını emretti. Her iki tercüman Paşa'nın yanına gittiler. Açıklama birkaç dakika sürdü. Kendilerini davet ettiler ve bölmeye gelir gelmez Paşa kalktı ve divana oturmalarını istedi. Yoldan yorulmuş olarak Norov, büyük bir memnuniyetle Paşa'nın yanında yumuşak minderlerin üzerine yerleşti (Norov, 1847: 47-48).

Norov söze Limanda yaşadığı olumsuzluğu anlatarak ve askerleri şikâyet ederek başladı. Norov, Paşa'ya, kendilerinin iskeleye çıkmalarının yasak olamayacağı halde onun bilgisi olmadan memurlarının kendisini iskeleye çıkmasına mani olmaları konusunda şikâyetçi olduğunu söyledi. Norov'un anlattıklarına göre Paşa, bütün suçu kendi memurlarına yükledi. Paşa, daha sonra Norov'a Sultan'ın fermanının olup olmadığını sordu. Norov ise ona Mısır'dan İstanbul'a gittiğini ve bu nedenle Sultan'ın fermanının olmadığını ancak Rus fermanı ile her yerde yolların açık olacağından emin olduğunu söyledi. Bu sözlerden sonra Norov, Paşa'ya pasaportunu gösterdi. Norov'un söylediğine göre "Çift başlı kartal Paşa'yı büyüledi". Bu andan sonra da bu protokol havası sona erdi. Paşa'nın işaretiyle pipo ve kahve bunu takiben de şerbet getirdiler. Norov daha sonra Paşa'ya yol arkadaşını takdim etti. Bu sırada Paşa bu

keyifli konuşmanın ardından Norov'a: "Söyler misiniz? Eğer biri sizin izniniz olmadan limanınıza çıksaydı? Diye sordu. Norov da ona aynı şekilde şaka yaparak "benim limanıma girme hakkı olan biri her zaman güler yüzle kabul ederim ama izni olmayan hiçbir zaman buna teşebbüs edemezdi" diye cevap verdi. Paşa: "Biz her zaman sizden memnunuz. Biz biliyoruz ki siz Ruslar bizim her zaman iyiliğimizi istiyorsunuz." Paşa, Norov'a nereye devam etmek istediklerini, yolu ve uzun bir süre onda kalıp kalmayacaklarını sordu. Norov, İzmir'e doğru gideceklerini ve bu nedenle zamanın onlar için çok değerli olduğunu söyledi. Ayrıca kendilerini davet ettiği için teşekkür ederek Norov, Paşadan kendileri için biran evvel at hazırlanması için emir vermesini istedi. Paşa oldukça nazikti ve onları veba yüzünden şehirde fazla tutmayacağını ve dinlenmeleri için şehir dışındaki köşküne göndereceğini söyledi. Birkaç dakika sonra her şeyin hazır olduğunu söylediler. Paşa ile oldukça dostane bir şekilde vedalaştılar. Girişte Paşanın onlar için hazırlanmış kendine ait atlarıyla birlikte onun kavası hazır bulunuyordu. Nitekim Norov'un ifadeleri ile yarım saat sonra ise artık hoş kokulu portakal bahçesinin ortasında muhteşem bir köşkün içerisinde yumuşak ipek minderler üzerindeydiler. Norov bu durumu "Bu anda acaba bin bir gece masallarından bir rüya mı gördük? Diye bir birimize sorduk." Sözleriyle duygularını belirtir (Norov, 1847: 48-51).

Antalya İzlenimleri ve Bölgenin Tarihine İlişkin Verdiği Bilgiler

Norov'un Antalya ve tarihi hakkında verdiği bilgileri şu alt başlıklar altında değerlendirebiliriz: Antalya izlenimleri, Antalya'nın Hristiyanlık tarihine ilişkin bilgiler, Antik döneme ilişkin tarihi bilgiler ve Orta Çağda II. Haçlı seferinde Louis ve ordusunun Antalya'da yaşadıkları olaylar hakkında bilgiler vermektedir.

Norov, gezi notlarında Antalya'nın doğal güzelliklerini sıkça vurgular ve "Antalya'dan ayrılmadan evvel, Paşa'nın Antalya'nın bu dik kıyılarından Antalya körfezine ve Likya Dağlarına açılan muhteşem manzaralı bahçesinin keyfini tamamiyle çıkartamazlık yapamazdık". Diyerek Antalya manzarasının kendisinde uyandırdığı izlenimleri şu şekilde ifade eder: "Muazzam Tahtalı, baktığımız zaman bütün diğer dağ zirvelerinde bulunan bulutları kendi zirvesine çekmişti ve Tahtalı ışıklı bir taş içinde dağın zirvelerinin üstünde bulunuyordu. Bir taraftan bu dağların karanlık korkutan görüntüsü ve diğer taraftan Antalya'nın geniş bereketli arazileri muhteşem bir güzellik sergiliyor. (Norov, 1847: 50)"

Norov, şehrin içini sadece geçerken görmüştür bu nedenle ne yazık ki şehrin içi ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır. Fakat şehrin dışını limandan görmek için vakti olduğunu belirten Norov, Türkiye ile Mısır arasındaki kötü ilişkiler nedeniyle Antalya Kalesi'nin oldukça tatmin edici bir durumda tutulduğunu belirtir. Kale'nin güçlü duvarlarının, mazgallarla kulelerinin Arap sitilinde ve kısmen Bizans sitilinde inşa edildiğini belirten Norov, bu duvarların her taraftan şehri koruduğunu yazar. Norov bu konuda şu şekilde bilgiler vermeye devam eder: "Hisar ve Kale şehrin banliyösünden surlar ile ayrılıyor. Antik Tire gibi limanın içerisine giriş iki taş sütun yahut büyük olmayan kuleler arasına yerleştirilmiş. Taş sütunlar su altındaki falezlerin üzerinde inşa edilmiş ve giriş gerektiğinde bir falezden diğerine çekilmiş bir zincirle kapatılıyor. 15. yüzyılın sonunda Venedikliler Antalya'ya kuşattıkları sırada limana girmek için bu zinciri güllerle koparmak durumunda kalmışlar (Hammer I. 299.). Müslümanların elinde daimi köle olarak bulunan bir Slav kadını, şehre saldırdıkları sırada Hristiyanların güçlerinin azaldığını görünce, kulelerden birinden çıkmış ve Hristiyanları gür bir şekilde çağrıda bulunarak cesaretlendirerek, kendi düşmanlarının gözü önünde kuleden kendisini aşağı atmış ve kayalık kıyıda parçalanmış" (Norov, 1847: 51).

Norov şehri tasvir ederken bize şu bilgileri verir: Antalya'nın evlerinin temiz ve derli toplu olduğunu, görkemli fiskiyelerin olduğunu ve bunlardan büyük ve mermer havuzlu olanların dikkat çektiğini belirtir. Diğer yerlerde sokaklar, tepelerin doğal basamaklarını sanatsal bir görsellikle takip ettiğini yazan Norov, bazı yerlerde antik kolon ve kolon başlarının parçalarıyla duvarların yapıldığına şahit olmuştur. Ayrıca burada bir yerlerde Zafer Takı kalıntılarının olduğu kendisine söylenmiş ancak gezi notlarından anladığımız kadarıyla bunu görmemiştir (Norov, 1847: 51-52).

Gezi notlarında şehrin sosyal yaşantısına dair bilgiler Norov tarafından çok az değinilmekte ve bu çerçevede verilen bilgiler Antalya'da yaşayanların 15.000 kadar olduğunu bilindiği ve evlerin üçte biri Rumlara ait olduğu ile sınırlıdır. Bu durum zannımızca Norov'un şehirde kısa bir süre bulunmasında kaynaklanmaktadır. Norov bir kiliseleri bulunan birkaç Rum Hristiyan kendilerini şehir dışındaki mekânlarında ziyaret ettiklerini bunlardan birinin kendisini Kudüs'te görmüş olduğunu belirttikten sonra Havarilerin kahramanlıklarının buradaki Hristiyanların hafızalarında ve kalplerinde hala saklı kaldığının tespitini yapar. Zira Norov, onların, Pavlus Pisidia Antiocheia'dan Pamfilya'ya gelirken yol üstünde

Perge'de Tanrı'nın sözünü yayarak Antalya'ya ulaşan Pavlus ve Barnabas'tan büyük bir sevgiyle bahsettiklerini belirtir. (Deyan. Ap. XIV. 24.25.), (Norov, 1847: 51-52).

Antalya'nın Hristiyanlık tarihine de kısaca değinen Norov bu hususta bize şu bilgileri verir: “*Bu şehir aynı şekilde Decius döneminde Azizler Papiya, Diodora, Konon ve Klavdion'un ıstıraplarıyla kutsanmıştır. İmparator Aleksios Komnenos döneminde Yevstafiya Konstantinapolskiy Patrikliği zamanında Antalya'ya metropolitlik yetkisi verildi. Anadolu'nun Türklerin eline geçmesinden beri, Antalya az kalan Hristiyan nüfusuyla Pisidiya, Sida/Side ve Likya bölgesindeki Myra Episkopluğu'na bağlandı. Antalya'nın ilk Episkopu olarak Yevstafiya/Efstratios kabul ediliyor. Onun arkasından bilinen kişi Efes Konseyi zamanında Feodor. Aynı zamanda İoanna, Simion ve İmparator Manuil Komnenos zamanında 1156 senesinde Nikolay olduğu belirtiliyor. Havarilerin İşlerinde bahsedilen Perge kalıntıları hala korunmuş ve Antalya'dan beş saat uzaklıkta bulunuyor.* (Norov, 1847: 51-52)”

Norov, eski Antalya'nın coğrafi konumuna ilişkin antik yazarların verdiği bilgileri karşılaştırarak bu tartışmaya o da katılır. Zira onun verdiği bilgilere göre Bazı yazarlar eski Antalya'nın bulunduğu yeri Doğu'ya doğru uzaklaştırmaktadırlar. Norov bu hususta şu bilgileri verir: “*Bazı yazarlar eski Antalya'nın bulunduğu yeri Doğu'ya doğru uzaklaştırırlar. Ancak görüyoruz ki Havarilerin İşleri'nde gösterilen yer ki burası Ptolomeya'nın (Ptolom. V. c. 5.) açıklamalarıyla uyusmaktadır bu varsayımın doğru olmadığını göstermektedir. Olbia /Olvia Likya ile Pamphylia sınırında Antalya'nın Batısında bulunmakta, ona çok yakındı ve Olbia Antalya'ya dâhildi. Bilim insanı Cellar (Cellar. Orb. Ant. II, 186-187)'in aksine burada Ptolemeye Strabon'dan daha doğrudur. Zira Strabon eskiden Catarractes şelale olarak adlandırılan ırmağı Olbiya ile Antalya arasına konumlandırır. Ancak Ptolemeye ise Antalya ile Perge arasına konumlandırır. Bu gerçektende böyledir zira Antalya'nın kendisinden ve Doğusundan başlayan bugünkü Düden nehrini oluşturan hızlı dereler yüksek falezlerden şelale ile denize dökülürler. Antalya'nın bazı şadırvanları ve özellikle o şehrin duvarlarından aşağıda bulunan büyük şadırvan suyunu bu derelerden birisinden almaktadır.* (Norov, 1847: 53)”

Norov'un verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere, Antalya'da yaşayan Rumlar tarihte yaşanmış bir olay nedeniyle suçlanmakta ve bu durum onları üzmektedir. Antalyalı Rumların başına kalkılan durum gezginin söylediğine göre Antalyalı Rumların II. Haçlı seferi sırasında “VII. Louis'in Haçlılarına karşı haince ve insanlık dışı hareketleri...” olmuştur. Bu tarihsel olayı anlatan Norov şu bilgileri verir [Norov'un seyahatnamesinde verdiği bu tarihsel bilgiler için (Runciman, 1992:209-227) ayrıca (Ostrogorsky, 2015: ss. 353-354) Bkz.]: “*Konstantinapolis Rumlarının ihaneti nedeniyle Konya yolunda İmparator Konrad'ın ordusunun yok edilmesinden sonra VII. Louis, yeni bir ordu ile Büyük Menderes (Meandra) kıyılarında Müslümanları yenilgiye uğratarken Kadmus (yazarın Notu: Honaz /Denizli) dağları geçidinde beklenmedik bir şekilde yenildi. Onun geri kalan ordusu kendisini kurtarmak için Louis'in kahramanlığı sayesinde olağanüstü engelleri aşarak sonunda büyük bir üzüntü ve bitkinlik içerisinde bütün ümidini bağladığı Antalya surlarına ulaştı.*

Bu şehir o zamanlar Konstantinapolis İmparatoru Manuel'e bağlıydı ve nüfusun tamamı Rumlardan oluşmaktaydı.

Antalyalılar tabii ki Manuel'in bilgisi dâhilinde kendi din kardeşleri Hristiyan orduya kapıyı kapattılar. Latin ordusu ve onun içinde bulunan sevenleri/gönüllüleri yiyecek ve giyeceğe ihtiyaç duyarken Antalyalılardan yüksek fiyatlar nedeniyle bu ihtiyaçlarını karşılayamıyorlardı.

Latinlerin ruhsal ve fiziksel güçlerinin olmaması ve kuşatma için silahlarının yetersiz olması Antalya'nın niye ele geçirilmesi kararsızlığı olduğunu biraz olsun açıklar. Bir aydan sonra Antalya yönetimi Avrupa ordusunun umutsuzluğunun doğuracağı sonuçlardan çekinerek Fransız kralına Onun ordusunun bir bölümünü Suriye'ye göndermek için yüksek bir fiyata gemi satmayı önerdi. Louis, ordusunun sahili takip etmek zorunda kalan kısmının kötü kaderini ön görerek bu öneriyi güçlükle kabul etti.

Bu çekilenler (acılar) hakkında dönemin yazarlarını dehşete düşmeden okumak mümkün değildir. Frankların geri kalanlarının büyük bir bölümü Kilikya dağlarında ya ellerinde silahlarla ya da açlıktan öldüler. Bunlardan bazıları korku içerisinde gaddarlıkta antik Fazelis'i geçen “menfur” Antalya'nın surlarına geri döndüler.

Müslümanlar ve Rumlar onların kanını içti. Fakat sonunda Müslümanlar Hristiyanlara acıdılar. Hasta ve yaralıları baktılar ve hatta Rumlardaki haçlıların sikkelerini satın alarak bunları haçlılara cömertçe geri verdiler.

"Sonunda" diye söyler o çağın yazarı ve görgü tanığı: "Aniden Antalya'nın halkını veba ölümleri ile bozguna uğratarak Tanrı, Antalya'ya lanetledi. Hemen hemen bütün evler boşaldı. Geride hayatta kalan ahali ise korku içerisinde şehirden kaçmak için acele ettiler. (Norov, 1847:54-56)"

Burada Norov'un verdiği tarihsel bilgiler günümüzde de elimizde bulunan kaynaklarla büyük oranda bilinmekte ve uyuşmaktadır. Ancak burada bizi daha çok Norov'un bu tarihsel gelişmeleri yorumlaması ilgilendirmekte ve Norov'un Haçlıların Bizans ile olan münasebetinde mezhepsel bir yaklaşımdan ziyade daha üst bir bakış açısıyla Hıristiyanları bir çatı altında görmesi bir Rus devlet adamı olarak değerlendirdiğimizde dikkate değer bir durumdur.

Norov'un gezi notlarında Antalya hakkında verdiği bilgiler bu kadardır. Norov Antalya'dan saat 15.30 da ayrıldıklarını belirtir. Böylelikle Anadolu'daki yolculuklarının başladığını belirten Norov buradan yarındakiler ile birlikte Burdur istikametinde hareket edecektir. Antalya'nın kuzeyindeki Toroslara tırmanırken bu dağların bir duvar gibi Antalya'yı kuzey rüzgârlardan koruduğunu ve Strabon'un bu dağları Pisidia'ya dâhil ettiğini belirtir. Uzun bir süre Antalya'nın muhteşem portakal bahçelerinden geçtiklerini belirten Norov buradan Antalya Körfezinin, tahtalının ve hatta Helidoni burnunun muhteşem bir manzara oluşturduğunu ve sonunda bu manzaranın bittiğini yazmaktadır. Bundan sonra taze ot ve bitkilerle kaplı dağ vadilerinin başladığını belirtir. Aylardan Mayıs olduğunu Norov burada belirtir (Norov, 1847: 57-58).

Böylelikle Norov'un gemi ile Beyrut'tan başlayıp Kıbrıs üzerinden geldiği Antalya'daki yolculuğu burada son bulur. Bundan sonra Norov yukarıda belirtildiği üzere Burdur-Denizli istikametinde İzmir Efes'e doğru karayolu ile bir güzergâh izleyecektir.

SONUÇ

Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'e seyahatleri çok eski tarihlere dayanmakla birlikte, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında Rus gezginler birçok nedene bağlı olarak (Askeri, diplomatik, siyasi, dini vb.) Doğu Akdeniz'de birçok seyahat yapmışlardır. Bu bölgenin büyük bir bölümünün Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde olması ayrıca konunun önemini artıran bir husustur. Rus gezginlerin eserleri Osmanlı Devleti'nin, önemli siyasi, sosyal, uluslararası ilişkiler ve askeri gelişmelerinin yaşandığı bu dönemi hakkında oldukça önemli bilgiler sunmakta ve Arap Yarımadası, Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Kıbrıs, Rodos ve Doğu Akdeniz'deki diğer adalar ayrıca Yunanistan, Ege adaları, Balkanlar ve Anadolu coğrafyası hakkında çok önemli izlenimler aktarılmaktadır. Bu makalede Dansig'den aktarılan Rus gezginlerin Doğu Akdeniz'de yaptıkları geziler hakkındaki kısa bilgiler dahi bu konunun ne kadar geniş ve önem arz ettiğini anlamak için yeterli olmuştur. Makalemizin kaynağını teşkil eden 1847 yılında yayımlanmış olan "Puteşestviye k Semi Serkvam, Upominayemım v Apokalipsise" isimli seyahatnamede kutsal yerleri ziyaret maksadıyla gerçekleştirdiği bir yolculuğun sonucunda kaleme alınmış bir eserdir. Norov'un bu seyahatnamesi yolculuk yaptığı gemi kaptanı ile yaşanan bazı sorunlar nedeni ile rotasını değiştirmek durumunda kalmış ve Kıbrıs-Antalya üzerinden İzmir'e gitme kararı almasıyla kendisi Antalya'ya gelmiş ve burası hakkında da hem kendi izlenimlerini hem de bölgenin antik, Ortaçağ ve Hıristiyanlık tarihine ilişkin bilgiler vermiştir. Ayrıca dönemin Antalya Paşası ile görüşmüş ve onun tarafından misafir edilerek iyi bir şekilde ağırlanmıştır.

Bu makalemiz, Norov'un eseri örneğinde Rus seyyahlarının kaleme aldıkları seyahatnamelerin Doğu Akdeniz bölgesi hakkında literatüre katkı sağlayacak ve yeni bir bakış açısı kazandıracak düzeyde önemli bir çalışma sahası olduğunu göstermiş ve bu alanda yapılacak çalışmaların önemli sonuçlar vereceği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aleksandrovna, Ç. Y. (2016). *Gosudarstvennaya i Obşestvennaya Deyatelnost A. S. Norova, (Dissertasiyana Soiskaniye Uçenoy Stepeni Kandidata Istoriçeskih Nauk)*. Sank-Peterburg.
- Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arslan, M. (2014). *Emperyal Rusya ve Kutsal Topraklara Hac: Rus Ortodoks Köylü Hacılarla Kudüs'e Seyahat (1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Saim Selenga Gökgöz), Ankara: Haccettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brokgauz F. A. ve Efron İ. A. (1897a). *Avraam Sergeyeviç Norov (1795-1869)*. Ensiklopediçeskiy Slovar, T. XXI. S. Peterburg, 375.
- Brokgauz F. A. ve Efron İ. A. (1897b). *Norovi*. Ensiklopediçeskiy Slovar T. XXI. S. Peterburg, 375.

-
- Dansing, B. M. (1976a). *Ruskiye Puteşestviya Na Blijniy Vostok v Pervoy Polovine XIX v. Blijniy Vostok, AN SSSR Institut Vostokovedeniye* (s. 166-245). Moskva: İzd. Nauka.
- Dansing, B. M. (1976b). *Puteşestviya i Literatura o Blijnem Vostoke vo Vtoroy Polovine XIX i v Naçale XX v., Blijniy Vostok, AN SSSR Institut Vostokovedeniye*. Moskova: Nauka.245-296.
- Dayar, E.(2016). Antalya’da Devlet ve Eşrâf İlişkileri (1839-1908), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Güven Dinç), Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnanır, E. (2008). XIII-XVIII. Yüzyıl Rus Seyyahların Hatıralarında Doğu ve Osmanlıya Dair İzlenimler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 0(13), 1-12.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maleto, Y. İ. (2005). *Antologiya Hojeniy Russkih Puteşestvennikov XII-XV. Veka*. Moskva.
- Norov, A. (1847). *Puteşestviye k Semi Serkvam Upominayemum v Apokalips*. Sanktpeterburg.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Puşkin, A. (2014). *Erzurum Yolculuğu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rami, İ (2015). Rus Gezgin E. Ragozina’nın Hatıralarında Türkiye ve Türkler. *Turkish Studies*, 10(12), 943-952.
- Runciman, S. (1992). *Haçlı Seferleri Tarihi, C. II*, (Çeviren: Prof. Dr. Fikret İşıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tufan, H. (2018). 5 Numaralı Antalya Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1247-1251/M.1832-1835), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak), Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
-